

Katharina von Bora: een Reuzin in Rok, vrouwengeschiedenis (1998)

Sieth Delhaas

Doorkijk, oktober 1998

Inleiding

'Die Lutherin'. Zo werd Katharina von Bora genoemd in het midden van de zestiende eeuw. Komt men nu in het Saksen in de ex-DDR, dan zie je deze benaming opnieuw op de vele aanplakbiljetten die toeristen moeten lokken naar historische plekken en monumenten waar het leven van kerkhervormer Martin Luther en zijn vrouw Katharina von Bora zich afspeelde. Onpersoonlijker kan het niet. Haar naam letterlijk afgeleid van de man waarmee ze was getrouwd. Treffender drukte een Leipziger journalist het uit in het socialistische tijdperk toen hij in 1983 ter gelegenheid van het 500e geboortejaar van haar echtgenoot, een serie artikelen over Katharina schreef: een Reuzin in Rok.

Een eigen leven

Katharina wordt in 1499 geboren op het landgoed Lippendorf bij Bora, ten zuiden van Leipzig. Op haar vierde, na de dood van haar moeder, doet haar vader haar intern op de kloosterschool van de Benedictinessen in Brehna. Op haar achtste komt ze in het dichter bij haar ouderlijk huis gelegen klooster van de Cisterciëncrinnen te Nimbschen. Zowel op de kloosterschool als in het klooster krijgt Katharina een goede opleiding. Als ze 16 jaar is doet ze haar intrede in de Cisterciënzer orde. De regel van en de wijze van werken binnen de orde bepalen haar verdere leven: hard werken, zorgen voor eigen leeftocht, een complete bedrijfsvoering van een machtig klooster.

Reformatie

Als Maarten Luther, Augustijner monnik, zijn kritiek toespitst op het beleid van de Paus in Rome en de gelovigen wijst op de eigen verantwoordelijkheid als christen, komt niet alleen het kerkelijk, maar ook het maatschappelijk leven ter discussie te staan. De kerk heeft een scherpe lijn getrokken tussen de geestelijke en de huwelijkse staat. Luther vecht deze aan. Hij, die zelf als kloosterling jarenlang geworsteld heeft met geestelijke en praktische vragen, klaagt de misstanden binnen de kloosters aan tengevolge van het celibaat. Hij benoemt in 1522 in een preek over de echtelijke liefde het huwelijk als minstens zo heilig als het geestelijk leven.

Vermoedelijk hebben deze woorden, die in die roerige tijden natuurlijk ook in de meest gesloten kloosters doordringen, de harten geraakt van de twaalf nonnen in het klooster *Mariënthron*. Zij schrijven Luther, die als hoogleraar theologie aan de universiteit van Wittenberg werkt. Hij zorgt er met behulp van de handelaar Leonhard Koppe voor, dat de vrouwen in de Paasnacht van 1523 het klooster kunnen verlaten. Ongezien. Een gevaarlijke onderneming. De hertog van Saksen, over wiens gebied de nachtelijke rit gedeeltelijk gaat, deinst er niet voor terug ontrouwe nonnen en monniken met de dood te straffen.

Bemind en beschimpt

Het huwelijk is de nieuwe bestemming van de vrouw als ze niet te schande wil worden. Katharina laat zich moeilijk uithuwelijken. Twee jaar werkt ze in de huishouding van vooraanstaande burgers in Wittenberg. Het langst bij de beroemde schilder Lukas Cranach. Ze hebben haar graag met haar rijke ervaring als kloostervrouw. Haar kunde op medisch gebied en de kwaliteit van haar eigen gebrouwen bier staan hoog aangeschreven.

Bij een zoveelste poging van Luther haar te koppelen aan een man, dit maal aan de rector van de Wittenbergse universiteit, doet Katharina een waarschijnlijk doorslaggevende uitspraak tegenover een wederzijdse vriend: als hijzelf of Luther haar als echtgenote wil, zal ze niet weigeren. Maar niet de rector wil ze niet.

Heeft dit Luther op een idee gebracht? Was hij al geboeid door haar? Feit is, dat veel tot de nieuwe leer bekeerde vrouwen' er voortdurend bij Luther op aan drongen zelf te trouwen om zijn nieuwe ideeën over de huwelijkse staat kracht bij te zetten. Alleen op die manier immers zal het huwelijk werkelijk als een geëerde staat worden erkend. Luther, die zowel door de keizer als door de Paus vogelvrij is verklaard, weet dat zijn leven voortdurend in gevaar is. Daarmee wil hij een toekomstig gezin niet belasten.

Hoe dan ook: in juni 1525 wordt Katharina 'Die Lutherin'. In die status wordt zij een 'Reuzin in Rok'. Die benaming heeft zij niet in de laatste plaats te danken aan een nalatigheid van Luther: hij bekommert zich niet om geld, vraagt geen honorarium voor de boeken die hij schrijft en zijn salaris van de universiteit blijft veel te laag. Hij heeft immers zijn gaven van God ontvangen en daar laat je je toch niet voor betalen? Dat zijn vrouw en zes kinderen en de velen die bij het echtpaar onderdak zoeken en krijgen, moeten eten en leven lijkt hem te ontgaan.

Katharina pakt de vaardigheden op die ze in het klooster leerde en verwerft zich met behulp van de hertog van Saksen, die de Reformatie goed gezind is, landerijen waarop ze het voedsel verbouwt voor het uitgebreide huishouden verbouwt. En dat niet alleen: ze zorgt ervoor dat de slechte gezondheid van *der Herr Doktor* op peil blijft.

Katharina heeft als vrouw van Luther een zwaar bestaan. Samen hebben ze het goed. Maar hun verbintenis wordt geteisterd door kwaadsprekerij en nijd. Het huwelijk tussen een

afvallige monnik en een gevluhte non kan volgens toenmalige ideeën niet anders dan de Antichrist voortbrengen. Katharina weet hoe de haat haar zal treffen als de 15 jaar oudere Luther eenmaal gestorven zal zijn.

In 1546 is het zover. Ze krijgt zware jaren. Ze moet vechten om haar zelf verworven bezit te behouden. Immers een weduwe wordt in die tijd niet meer gegund dan een 'stoel' en een 'mantel'. Even hard vecht ze voor de voogdij over haar kinderen.

Als in de zomer van 1552 in Wittenberg weer eens de pest uitbreekt, vlucht ze met have en kinderen naar Torgau. Onderweg, als ze probeert haar op hol geslagen paarden te bedwingen, breekt ze haar rug. Drie maanden duurt haar lijden. Haar graf is in de kerk van de Cisterciënserinnen in Torgau. Haar kinderen sieren het met een indrukwekkende gedenksteen. Nog te zien in de bewaard gebleven kerk.

Literatuur:

- Sieth Delhaas, *Mevrouw Luther*, Boekmakerij Luyten, 1983
- Sieth Delhaas, Katharina von Bora, Uitgeverij Kok 1989/Uitg. Vita 1997 Narratio 2001 (ISBN 90-242-49112)
- Drs. H.M. Dresen-Coenders, *Het verbond van heks en duivel*, Ambo 1983